
Poslání brněnského divadla

Chceme-li se při tak významné události, jakou je padesát let Starého divadla v Brně, domluvit o divadle a jeho poslání, abychom viděli přesnou pozici určitého divadla, musíme si nejdříve odpovědět na otázku: Platí ještě dnes, co jsme kdysi čekali od divadelní scény? Byli jsme idealistickými nadšenci, kteří přeceňovali význam dramatické poezie a nedovedli nalézt dostatečný úkol v tom, aby se divadlo prostě dělalo? Byly chvíle a byly dokonce časové úseky ve vývoji divadelního umění, kdy jsme skutečně nevěděli, zda jsme nebyli hlupáky mezi pokolením chytráků a zda jsme zcela správně nedopláceli rozčarováním na něco, co jsme nedomyslili. Často se nám dokonce mohlo zdát, že jsme od svých idealistických otců přejali dědictví, které jsme zapoměli prohlédnout. Poslední slavnosti s Národním divadlem v Praze nevyvolávaly už toho naprostého nadšení jako dříve. Za dveřmi stáli ochuzení a nezaměstnaní, před námi zůstává nejistota, která hrozí neštěstím — divadla se stávala problémem pátého řádu: co jsme to čekali kdysi od výkonů na velkých i menších jevištích?

Bylo toho skutečně kdysi příliš mnoho, co jsme chtěli vymámit na vnitřním napětí v hledišti. Tvrdili jsme, že divadlo doplňuje výchovu dospělých v národě, že je součástí národní kultury, že poslání ochotnictva zaručuje i nutný díl výchovy společenské, že příklad Národního divadla byl dán osudově nutně, že divadlo je povinností, znamená hodnoty nového dění a že je proto nesmíme opouštět. Divadlo se nesmělo stát bankou, která mohla splynout s nějakým novým útvarem, aby se zachránila, divadlo se nesmělo stát podnikem, který byl s lehkým srdcem puštěn z této země do jiné, aby tam vyráběl zboží pro všechny. Měli jsme v hlavě divadlo pro národ, ale dívali jsme se na jeho úkol hodně aristokraticky a dopadli jsme, jak dopadli všichni aristokraté po světové válce. Divže z toho nebyl krach a bankrot, když se zavíraly státní opery a když se likvidovaly na druhé straně světa divadelní fabriky jako nevyčíslené blouznění. Opravovali jsme si plno podrobností o poslání divadla ve svých přednáškách k malověrným nebo nevěřícím, dodnes nejsme s těmi úpravami a opravami hotovi, ale vidíme už aspoň rámec, v němž by mělo krystalizovat, co kdysi dožrálo ve stavbě jedinečného stánku umění na břehu Vltavy?

Doba není přece jen tak nemilosrdná, jak jsme si mysleli o ní ještě před několika lety. Nesla zhoubu a zkázu sochařství, ale neublížila mu, spíše

zdůraznila význam definitivního obrysu v umění vůbec. Boj v malířství vrcholí sice na trhu panikou, která rve z náručí příliš horlivých kupeckých sběratelů spoustu nastřádaného jmění v kresbách, ale za touto panikou rodí se krásný přísvit nového rána, v němž umělec bude svobodnější než byl a kde všechno bude bouřit umocněnější fantazií než dnešek. Co si vlastně přidáváme dnes ke svým bývalým tvrzením o poslání divadla, přidáváme-li něco jako opravu a něco jako nová přání? Kdysi jsme si říkali, že výchova dospělých by mohla vrcholit divadlem — k hrdinskému poslání divadla se tak hned nedostaneme, ale jsou tu hlasy, které tvrdí, že výchova dospělých bude teprve divadlem zajištěna. To je velké a udatné slovo. Sní-li dnes největší myslitelé o lidstvu, které bude mladé do čtyřiceti, padesáti let, jakou velkou úlohu přejímala by tu scéna do budoucna? A nevypadá to ani tak groteskně, jak to vypadá. Dramatické analogie jsou možná jedinečnou výchovou pro lidstvo, které se probouzí ze snů. Velcí reformátoři je milovali, poněvadž jimi uchvacovali člověka, jaká perspektiva pro naše srdce, které dovedlo s divadlem žít! Byli jsme přesvědčeni, že divadlo je součástí národní kultury, ale což je-li dnes oprávněnou částí kultury světové a stane-li se jí definitivně? Zábava není už tolik na programu jako kdysi, neboť divadlo jako pouhá zábava se přestalo vyplácet, jde o vyšší hodnoty, o které se musí bojovat, duch páně už nevane kudy chce, ale divadla se stávají jeho útočištěm. Jsme dokonce svědky podívané, že leckdy divadlo dovedlo nařídít, co se nezamlouvalo, co však zvítězilo, poněvadž mělo v sobě jádro životodárné pravdy. Kdyby to jenom pochopili ti, kdož píší pro divadla, a hlavně ti, kdo divadla vedou! Divadlo, i když padá, dostává se k mocenskému postavení. Navenek jeví se to také tím, že ochotnictvo i dobré ochotnické divadlo stouplo v ceně. Včera ještě bylo a dnes ještě je zaplavováno spoustou nejpustšího braku, ale pod tím vším je jeden fakt, že jeviště čeká všade na své vyznavače, kteří jsou ochotni přistoupit na jakoukoliv hru s několika převlečenými lidmi a s několika jevištními symboly, jen když se ozve s prken lidský výkřik, skutečná vášeň a její nefalšovaný projev. Všechno je čím dále tím zajímavější na člověku a na světě, jak by se mohlo stát, že by z jeviště zbylo jenom propadliště, v němž zmizel nezábavný, neútočný a světovou válkou pokřivený včerejšek? Vždyť i světová válka přinesla podsvětí, které se prodralo vzhůru pod slunce a tvoří základy dvacátého století, každý obraz našich dnů je podívanou, která stojí za transpozici. Lidé jsou otráveni průměrným filmem, dokonalejší televizní divadlo snad jim otevře oči, že se pohnou do divadel, kam odvykali chodit. V národě se pocítilo zcela jasně při posledních oslavách, že příklad Národního divadla byl nejen příkladem správným, nýbrž že národ si musí i v krizi divadla zabezpečit. Nadšenci ovšem prohlašovali s námi, že si musíme dát divadelní otázku do pořádku vůbec, divadlo se stává krátce zase nutností doby, poněvadž člověčenstvo jde vstříc lepší výchově a kultuře, která nebude požadavkem, ale rozkazem.

Přechodná doba vyhlíží při tom všem všelijak, ale to nás nesmí svést. Časem to vypadá tak, že všechno, co vykládají školy mládeži o umění, je něco, co nemá ceny pro nikoho. Jsou i debaty, v nichž se tvrdí, že kultura národa

není vlastně nikým zaručena a že by se tedy všechny zbytečné požadavky měly důkladně seškrtnat. Ať se škrtá, co je škrtat nutno, práci, kterou máme předurčenu osudem s osvobozováním génia v tomto koutě světa, neodvedeme nikdy pouhým zdáním. To už snad víme všichni. Ať se mluví o úpadku kultury na všech stranách, to přece víme rovněž všichni, že už nejde o kulturu ve starém slova významu, že je tu soubor nutností, v nichž jasná budoucnost člověka je *conditio sine qua non* — což znamená, že malíř-umělec může se cítit za svou štaflí bezpečnější než umělec renesance, že umělci slova mohou snít o úkolech, které nezachycovalo dílo Balzacovo ani Dostojevského, že počet úkolů, který čeká, je tak rozmanitý a rozsáhlý, jak jsme si to dosud představit nemohli. I nezbude než zase věřit. Víra v budoucnost že by zaplavila hlediště i jeviště? Není to zase idealismus osmdesátých a devadesátých let? Prostý rozum říká, že lidé musí být chytřejší, není už v tom obsaženo, že musí projít ve větších houfech divadly? Kristus na Hoře nesedí, ale co všechno naznačuje už dnes pocit větší pospolitosti mezi diváky!

A přece ještě přicházejí někteří pochybovači a ptají se, má-li divadlo význam sociální. Chléb je přednější než potrava duševní, ale což stálo divadlo stranou velkých hnutí a velkých myšlenek, které zaručovaly minimálně chléb pro všechny? Na divadle antickém nesměl herec prohlásit, že chudoba je trest bohů. Když to řekl, byla z toho bouře a obecnost se neuklidnilo, dokud se neomluvil autor. Francouzská revoluce nalézá svůj výraz v útoku na Bastillu, který vede cech soudních písařů, kdysi nejmocnější divadelní organizace! Jak by nemělo divadlo sociální význam dnes? Zůstává ovšem plno práce, aby tento význam byl podkladem velkých pokusů. Divadlo a dnešek si dosti často vinou různých činitelů a určité indolence nerozuměly. Snad v tom nebylo tolik zrady dramatiků jako zrady divadel, která ztrácela vůdce a zachraňovala jen existenci. Zrada vzdělanců nevysvětlovala a neomlouvala, zrovna jako zrada dramatiků. Vzdělanci už před válkou neměli, co by ztratili, poněvadž často nebyli puštěni k rozhodující roli. Válkou se to vše ovšem nenapravilo a po válce bylo ještě hůř. I o divadle a jeho sociálním poslání rozhodovali mnohdy lidé malicherných zájmů a není třeba myslet zrovna jen na domácí poměry. Co podivných experimentů podniklo se s divadly, která se kácela do propasti! Byl tu nesmyslný útěk před kinem, je tu částečně i dnes, divadla se hleděla přizpůsobit, ale co se na tom vydělalo lidsky? Umělecky byly to prohry, po nichž ovšem nutně přišly avantgardní scény se svými „zdivadelněnými“ programy. Vyklizovaly se pozice, které si kdysi vykopal národ, bezhlavým nářkem nad divadelními rozpočty. To se dalo i v dobách, kdy bylo dosti peněz, natož později! Divadla v cizině se měnila v továrny a velká kina zvuková, divadelní ředitelé snili o divadelních koncernech, které by zracionalizovaly divadelní provoz tak, aby se na něm přece jen dalo vydělat, tj. aby se mohly předkládat aktivní rozpočty, zatímco z divadel žily politické strany, nejrozmanitější dobrodruzi měšce a vyznavači hloupostí. Divadlo to všechno živilo a uneslo — doznejme si to dneska upřímně — a za to šlo se na ně v dobách krize se širočinou! Ze zmatků popřevratových se u nás nezrodilo

mnoho nového, všechno byla spíše úprava, ale na divadle se chtělo co nejširší sociální poslání! Jediná „Theatergemeinde“ se nezrodila v kanceláři českého divadla, ale kdekdo psal o tom, co divadlo zapomělo vykonat. A tak to odnesli i autoři, že zradili divadlo... Podle údajů z konference divadelních ředitelů roku 1933 čítala celá republika i s Prahou na 30 stálých divadel a na venkově bylo 38(?) venkovských společností — na divadlo a jeho poslání národní a sociální to ovšem nestačilo. Zatím udržovala Vídeň přes všechny neúspěchy politické svoji pozici hudebního střediska v Evropě hlavně divadlem, italské divadlo rostlo, Francie nezaznamenala vážnější katastrofu ve vývoji divadel a Rusko posílalo kočovné soubory s Mirandolinou i do zapadlých dědin. Tuto kapitolu měl by si revidovat národ se vším urychlením. Stavbou dvou nebo tří scén za deset let se to nespraví, ani divadelními slavnostmi v Hronově. Divadlo je historie úpornosti a neumdlévající tvůrčí vášně. Buďto si lžeme ve školách, že dramatická poezie je vrcholem literární kultury, nebo jsme to dodnes nepochopili a musíme znova dohánět Evropu. Kdo je rozumný a poctivý, nestydí se za to. Dávno nejsme v ráji, abychom byli jedinými a nejsprávnějšími reprezentanty lidského pokolení.

Ovšemže lze častokrát nahradit rozhodnutí v dané otázce tím, že význam otázky nahradíme dekretem. Stalo se nám to i s českou scénou. Šli jsme na věc tvůrčího poslání tím, že jsme se spokojili reprezentací. Vynechme Prahu, aby se snad nezdálo, že útočíme na ni, Slovensko je daleko typičtější než Praha. Čeho jsme docílili na poli kulturním tím, že jsme postavili Národní divadlo v Bratislavě na základnu reprezentační? Neomlouvejme starých bolestí a starých snů. Měli jsme prosadit raději tvůrčí kočovnou činohru po slovenských krajích než reprezentaci, jejímž vrcholem častokrát nebyly než maďarské operety. Kdo má smysl pro tichý chod dějin, mohl by být překvapen, jak se častokrát z reprezentačních scén ozývá hřmot dřeváků. Kultura v národě dá ovšem práci, ale jenom hlupák se za ni stydí. Kultura v národě, toť velmi udatné i opatrné obcházení se světlem v noci a hledání do nekonečna. Ten, kdo odstrčí lid nebo národ na druhou kolej a jezdí rychlíkem po první, dožije se ovšem lehce toho, že rychlík se nevyplácí a strojvedoucí jednoho dne nenastoupí. Reprezentace může vést k vrcholům jevištní tvorby, ale reprezentace nesmí být lékem tam, kde se bojuje o základnu bytí. Česká opera na vedlejších scénách se udržuje s krajním napětím sil a česká činohra je snad na tom ještě hůře. Dostává k dispozici pro svoje představení často nejhorší materiál. Reprezentační herci jsou přitahováni silou peněz k filmu a opouštějí divadlo i při vrcholných večerech. Není prý hlubšího zájmu o jejich výkony a aktéři jdou tedy tam, kde je na čas jedinečně zaplatí. Na jevištích se skutečně namáhá soubor jedině tenkrát, když jedinečný režisér zachraňuje svou pozici. Ovšemže to na divadlo a jeho poslání nestačí. Herecký výkon nemůže být často podroben kritice, poněvadž je rozpracován jenom v náznamech. Kritika dostává darem výkony primadon, které prý nedovedou ani jevištně mluvit. Teprve když zahraniční kritika to náhodně zjistí, je poplach. Bojuje se o divadlo a prohrává se to špatným jevištěm s úpadkem poezie na všech

stranách. To jsou věci horší než zlé, pro které to naše činohra nikdy prohrávat neměla.

Tvůrčí poslání divadla se často zachraňuje subvencemi. To je jiná, prapodivná kapitola boje o české divadlo a jeho poslání. K subvencím došlo, poněvadž jsme si ledakdes postavili divadlo na příliš širokou základnu vnější. Nedovedli jsme po převratě vypočítat skutečné potřeby divadla, jako jsme je nedovedli propočítat u škol, universit, knihoven a jinde. I stalo se, že v širém poli zůstala ledakdes hruška, ale nikoliv zahrada. Mělo by se to fotografovat a dávat mládeži na školách, aby se učila z obrázků **odpovědnosti pro příští dobu**. Subvence vedly dokonce na mnohých místech k tomu, že došlo k docela zbytečné řevnivosti mezi divadelními městy, k projevům závisti o namazaný krajíc. Tato podívaná je něco, co nepovzbuzuje ducha, ale je tu a musí se s ní počítat. Žárlivost měst má správné jádro: umění skutečně má být pro všechny a nemá se dělit jako národní buchta. Chyba je v tom, že se zdůrazňuje jenom větší kus buchty a že se nevidí smutné pozadí tohoto zápasu. Je jím podkopávána dramatická literatura, podkopává se jím tradice divadel, herci dosazují na tento zápas polozoufalou existencí u družstev, kuratorií, u pánů ředitelů, brněnské divadlo dokonce doplatilo na to tím, že ztratilo i název Národního divadla a stalo se úředně divadlem Zemským. „Národní divadlo“ bylo kdysi programem. Tento program nemohou ovšem škrtnout žádné subvence.

Anglický státník volal na Evropu před několika lety, aby se „učila“, jinak že zhyne. Proč by to neplatilo i o poslání divadel? Evropa se kdysi učila z divadla, na němž se hrál Molière, Shakespeare, Goethe, Björnson, Ibsen, Čechov. Divadlo vždycky útočilo správně na znivelizování pravd v dobách, které přinášely jenom pohodlí a nikoliv svěžest ducha, tento program zůstává neustále vyhrazen divadlu jako výsada a nemůže mu být upřen žádným optickým vynálezem, kdyby byl sebedokonalejší. Divadlo se osvědčilo docela dobře i v boji proti strachu a třeštění ulekaných, v boji o novou solidaritu, což víme, jaká velká epocha čeká divadlo? Snad si to zase nedovedeme ani představit, poněvadž si budoucnost nedovedeme představit vůbec. Tu se nám vynořuje z mlh zítřka pozice, o jaké se nám zdát ani nemohlo. Můžeme ji přestavět, ale je tu na rozhraní významných světů a její existence i v mlhách je nápadná.

Nesmíme jenom o divadle psát, musíme také jednat. Pomyslíme-li na stohy popsaného a potištěného papíru o divadelní otázce, na rezoluce různých sjezdů ochotnických, režisérských, ředitelských i hereckých, a srovnáme-li s tím chaos v divadelních poměrech, který vyvolává dosud živelný nepokoj v nás všech, kdož divadlo milujeme, věru že bychom se mohli také trochu stydět. Vidíme, že jsme nedorostli na úkol, který nám doba hodila do klína i s divadlem. Mívali jsme příliš mnoho zájmů tam, kde jsme měli rozhodovat. Krize našeho divadla bývaly vždycky trojnásob trapné než podobné krize v cizině, neboť jsme neměli tolik lidí na výběr, a když jsme je viděli, nedovedli jsme jim pomoci tak energicky, jak to vyžadovalo divadlo. V roce Smetanově bylo možno vzpomínat na Smetanu, který musel z divadla a pak ještě ohluchl. Co nadaných lidí ztratilo české divadlo tím, že byli

* vyhnání zasloužilí herci, že byli odehnáni velkopansky mladí a že divadlo se stávalo spolkovou historií! V cizině není snad divadlo na tom o mnoho lépe, ale divadlo nezávisí tam jenom na několika jménech jako u nás! A tak jsme se dočkali časem i na jevištích reprezentačních velmi špatných režii, velmi ochotnických výkonů, velmi průměrných her a ani jsme si to řádně neuvědomovali. Divadlo chvílemi stárlo, zatímco mělo mládnout. Divadelní repertoár se doplňoval improvizacemi. Ani osvědčení autoři nevydrželi a odcházeli, svedše šarvátku s kritikou. Divadlo nezavazovalo jako divadlo a nezavazovalo pomalu ani jako podnik!

* A tu vidíme před sebou budovu Starého divadla v Brně. Nevyhne se jí, kdo jde na český Parnas nebo do Athén. Je tu jako významná budova hlavně české činohry, jako druhé a po převratě snad třetí divadlo činoherní, když vyloučíme Bratislavu a započteme Vinohrady. Ještě roku 1934 hrajeme v tomto divadle, na které jsme sbírali kdysi, jak dosvědčují honosné plakáty z minula, jako na druhé Národní, Nerudu a jeho upravené dílo z roku 1878 v dekoracích, které se nám líbit nemohou. Chudák Neruda byl odstaven z regálů knihoven příliš čipernými čtenáři senzačního zboží, ale jaká nečipernost různých neodpovědných činitelů zahnízdila se kolem divadla, že nemáme ani na reprezentaci, ani na umění, kolik je zapotřebí? Staré divadlo bylo dokladem a zůstává jím. Bylo dokladem epochy, která si nedovedla pomoci, a zůstává dokladem tvůrčího nadšení bez odpovědnosti kulturních správců. A přece u nás narostly školy a ústavy, národ si dovedl přestavět i chudobinec na přírodovědeckou fakultu, v Brně však dovedl jenom zabrat Městské divadlo a se Starým nedovedl hnout... Ovšemže nové ústavy ledakdes vypadaly po několika letech velmi zbědovaně, neboť nepokojné živly nenechaly v nich na pokoji ani elektrický vypínač, ovšemže některé velkolepé školy byly obehnány ploty, za nimiž rostla lebeda a rmen, ovšemže ledakdes zbyly ubohosti, které nebyly odklizeny, ale kam se poděl národ, který nemohl být spokojen než s ohromnými stavbami velechrámů? Staří Řekové dovedli stavět chrámy všade, i na vrcholcích hor, v údolích u pramenů, doma i mezi barbary – nám mohlo vyhovovat jenom místo, nad nímž Libuše věštila slávu hlavního města? Snad to nezavinila nějaká naše typická vlastnost, kterou bychom nazvali kulturní nedůsledností, snad i jinde po letech devadesátých to dopadalo také tak. Chyba by byla, kdyby ovšem kultura a školy se všemi odnožemi rostly odděleně. Staří mistři dělali kulturu, kde se dala. Nejlepší malíři dovedli malovat svoje obrazy i na ztracených farách dalmatských ostrůvků. Velcí dramatikové španělští nepsali zrovna pro divadla s hrdým nápisem „Národ sobě“ a dobrý herec středověku netoužil po nejskvělejší gázi v hlavním městě a nějakém vedlejším výdělku u pantomimy. Ztratili jsme rozvahu i odvahu ve věcech lidského ducha a nedovedli jsme ani pozici divadla domyslit? Jak to tvořili naši géniové pro svůj národ, když neznali pomalu než Prahu? V novinách byl v jubilejním roce veselý článek o tom, jak se vyškemrávala na Dvořákovi premiéra Rusalky pro Brno. Rozumí se, že se šlo předem do útoku s vlasteneckým bubnem: České Brno nesmělo být opuštěno! Mistroví, který v nepochopitelném požadavku bránil počet šestnácti viol pro řádný

umělecký orchestr, byly nalhány aspoň violy dvě, zatímco divadlo disponovalo ovšem jen jednou — vypadala brněnská galéra časem všelijak! Bývaly doby, kdy slavní hosté nedovedli pochopit, že zpívají v něčem, čemu se jinde říká National-Theater, neboť ani hygienická opatření za scénou nesnesla kritiky. Vojáci za války plakávali, když vycházeli z tohoto divadla; tak na ně padalo svou neupraveností a ubohostí! Mluvíváno se o divadle v Bergen, ale jak daleko bylo z Brna na tento sever, kde se hrávaly premiéry Ibsenovy! Mladý autor, který ponejprv viděl toto divadlo, byl veden sluhou nejdříve kamsi na ulici a pak z ulice posazen do přeplněné lóže, odkud neviděl než orchestr pod sebou. U divadla se krčilo skladiště ubohých dekorací. První herec u činohry byl zároveň malířem kulis a jeho zimomřivé údy mrzly na dlaždičkách předsíně, kterou večer zaplavovaly dámy ve večerních toaletách a vůně restaurace, v níž se vařily lidové večere. Všechno vypadalo jako stateček podnikavého jedince, který však za nic nemohl. Země, která zrodila Komenského a Palackého, ležela kdesi daleko na východ. Před divadelní budovou postavili prý nepřátelé národa kdysi schválně veřejný záchodek, ale ten zůstal na náměstíčku i po převratě a nikoho už to neuráželo! Obecenstvu se hrála častokrát všelijaká podívaná, osiavovala se československá vzájemnost a zase se toho nechalo, dělalo se umění, ale vědomé velkorysé snažení v tom nebylo snad nikdy . . .

A přece — jak jsme je milovali a milujeme dodnes! Vždyť bývaly skutečně chvíle, že na střeše této boudy sněmovaly múzy a byly spokojeny. Než se podařilo utvořit v divadle několik neakustických uzlů, hýříváno toto divadélko často nadšením a vnitřní napětí se v něm lámalo jako zlatý prut. Častokrát bývalo toto napětí jediné, co udržovalo herce při práci. Byl tu domov pro romantické sny i první rozlety, hnízdo nadějí pro začátečníka, kout uznání pro staré: měli jsme zapálit Staré divadlo a nezapálili jsme je, měli jsme je škrtnout ze seznamu českých divadel a neškrtnli. Bylo tu kouzlo, bylo tu začarované místo, na němž se nám pletly nohy do tance, sotva jsme na ně vstoupili. Ach, byla tu jistě láska, která hýřila nenávisťí i bolem, vášnivou přichylností i syčící ironií, poněvadž pozice stála za to! Pozice Starého divadla nebyla přesně dána. V památných dnech politických vyletěl význam boudy na Veverí někam do oblak, ale netrvalo dlouho a chodili jsme zase někam, kde se hrála pouze veselá, rozesmátá opereta. Jaké směšné průvody statistů bylo lze často zřít pod střešou jeviště, zatímco jindy rozechvívaly nás v divadle výtvořky herců, z nichž mnozí mohli klidně do světa! Chvillemi jako by bylo toto divadlo trpěno vedle Prahy, ale mívalo i okamžiky, kdy vyrostlo náhle nad ni. Přijížděli lidé, kteří šli do Starého divadla, aby se skutečně nadýchali divadelního vzduchu, když jinde bylo ho poskrovnu. Nedivili jsme se, ale sami jsme se časem dovedli vyhnout všemu na rohu Veverí ulice, i lidem, jdoucím z divadla, poněvadž už jsme nedovedli skrývat nechť ke všemu, co s tímto stánkem múz souviselo. Dráždila nás nevkusná opona, souhra špatně nacvičená vzbouzela náš odpor, repertoár nás nezajímal a nakonec bývala i zima na sedadlech, že na premiéry se odvažovali jen otužilí. Herci hrávali za okolností, které mluvily o skutečné odvaze účinkujících. Divili jsme se, že divadlo nespadne,

že se jeviště neprobořilo a že orchestr nebyl zamáčknut nějakou katastrofou. Nakonec jsme přivykli ledačemus a viděli jsme zase pevnou pozici, kde jí snad nikdy nebylo.

Staré divadlo — to byla ostuda i zázrak českého divadelního umění. Vychovávalo obecnstvo, vychovávalo herecký dorost. Dodnes má v tom primát mezi českými divadly. Nedařily se mu mnohé věci, ale dovedlo se ctí vykonat ledacos. Před prvním jednáním bylo si možno rvát vlasy, ale nakonec nebylo nic tak špatné, aby to prkna pochovala navždy. Mnoho věcí se narodilo v tomto divadle samo, mládeže bývalo vždycky dost a zájmu o divadlo snad desetkrát více než dnes, kdy je tu jeviště dvojí. Na scéně zpívali i slavní světoví zpěváci, byli tu v jakémsi „osvobozeném“ prostředí a rádi se vraceli. Jenomže to všechno bývalo kouzlo divadla, které ještě trvá, ale posláni tím ovšem zachyceno nebylo.

Posláni Starého divadla, které tvoří základ posláni brněnského divadla, narodilo se někde mimo rámec divadla, dnes si to musíme říci, a to je na pováženou. Všechny vzpomínky jsou krásnější než přítomnost, ale skutečnost rozhoduje. Divadlo konalo svoji povinnost, ale lidé ji nekonali. Divadlo si dovedlo dokonce udržet svoje obecnstvo až do posledních dnů, ale povolání rozhodčí na tom hřešili. Nebylo leckdy ani trochu oddanosti k tomuto divadlu, které si jí zasloužilo vždycky. Nebylo to ani divadlo Národní a není to dnes ani divadlo Zemské, není to divadlo hlavního města země Moravsko-slezské, muselo by vypadat jinak, i když jde vlastně jenom o činohru. V tomto stanovisku je pro nás obsaženo vše, proč jsme ochotni ihned Staré divadlo nemilosrdně zbourat a postavit nové divadlo, ve kterém by se dalo skutečně pracovat.

A nyní by tu byla dlouhá kapitola o tom, jak a čím se zlepšila pozice Starého divadla tím, že do hry vstoupilo bývalé divadlo Městské, popřípadě i Reduta. Nač tu bylo Staré divadlo se svým repertoárem? V činohře opakovalo Prahu, hrálo podle slavných hostí, zřídka mělo svoje svátky, svými vynikajícími herci vedlo nad obzor, mluvou bylo by mohlo založit dokonce i zajímavou školu vnitřní režie, kdyby bylo mělo více odvahy. V operě bylo odvahy dost, ale ještě nevyhovovala. Janáček stal se málem obětí tohoto divadla, neboť mu nemohl věřit. Jakými výbuchy netrpělivé duše doplácel asi tento umělec ve svém mužném věku na toto provizorium českého Brna! Poezie, která tvoří polovinu uměleckého posláni každého divadla, byla často na léta mrtva. Nejsme tu ve významný okamžik jubilea, abychom pro jubileum nekonstatovali pravdu.

Velká scéna Městského divadla nedoplnila dosud dosavadní „Národní“ v Brně organicky. Její připojení v prosinci r. 1918 bylo zase jenom naznačeno a definitivně nebylo provedeno nikdy, poněvadž zůstal politický požadavek dvou dnů. Bylo tím rozbito i hospodářství na velkém jevišti. Velké Brno mělo dvě (tři) scény, z nichž na jednu doplácelo umělecky vždycky a na druhou často umělecky z důvodů mocenských. Nebylo to divadlo pro Velké Brno, ale jenom pro Brno s několika předměstími. Základ divadelní obce dal se odhadovat nejvýš na 120.000 obyvatelů. V Německu se snad dají dělat s tímto základem divy mezi bohatším obyvatelstvem, ale

v Brně nikdo s divy nepočítal. Bylo zapotřebí víry, která přenáší hory, ale po převratě hledala se důvěra k nejprimitivnějším lidským ctnostem. Přesto zlepšila se pozice brněnského divadla dosti nápadnou měrou, hlavně pro zpěvohru. Případ Janáčkův je přímo klasickým dokladem. Tento génus našel náhle svoje jeviště a svého ředitele, překvapil plodností, která vzrušovala i cizinu. Ejhle, doklad, že brněnská scéna má tu svoje poslání, jakmile se pohnulo vnějším rámcem třeba jen napolovic! Opera začala konkurovat s Prahou, orchestr našel své šéfy i svoje posluchače. Bývaly koncerty v divadle, při kterých mluvívало plné hlediště o roztomilém městě na soutoku dvou říček, o městě university a jiných vysokých škol, o ústředí, které rostlo na skutečné centrum velké oblasti uprostřed republiky. Do Brna jezdili kritikové z Vídně, z Berlína a někdy dokonce i z Čech. Zato do Starého zajížděli zase agenti s maďarskou operetou... S činohrou pomohlo si Staré divadlo jenom částečně. Činohra se dostávala na velké jeviště jednou za týden, ale aspoň na tom vydělávala, že už nemusela hrát v tak ubohých dekoracích jako kdysi. Staré jeviště se přece jen uvolnilo a časem bylo možno na něm si zaexperimentovat, ale škoda, že to vše osudově zůstalo z vnitřní nutnosti nedoděláno a nehotovo! Kletba polovičatosti dříme v koutech tohoto divadla a nebude snáta než činem. Činohra si musí vybojovat definitivně svého dramaturga a svůj přesný repertoár, ale pomůže jí k tomu pouhé vytrvávání v těžkostech? Reduta zdůrazňovala poslání činohry. Ležela příliš stranou a stala se nakonec pokladničkou, která schraňovala v nouzi krejčárky. Tu ovšem přestala zajímat a vypouštěli jsme ji z rozpočtu.

Vidíme čím dále tím jasněji, že případ brněnského divadla lze propočítat jedině metodou, které používáme dnes všade, kde na něčem záleží. Nelze nic jenom spravovat — jenom doplňovat, ale nelze také o divadelních potřebách diskutovat radikálně do nekonečna. Jsou tu jistě dnes vyhraněné problémy „podniku“, ale obáváme se, že spíše matou než ujasňují. Jsou tu známé, ale zamlčované a hlasitě nezdůrazněné funkce, na které se nesmí zapomínat. Brněnské divadlo nemůže být jenom městským nebo zemským divadlem: je tu spolupráce a konkurence s Prahou, mohla by tu být velmi významná spolupráce s Bratislavou, práce na českém divadle a na české dramatické produkci vůbec, soustředěná péče o herecký dorost — a nade všechno staré poslání „Národního divadla“ v moderním přizpůsobení. Toto poslání nemůže být prodáno do starého železa.

Staré divadlo přes všechny nedostatky a právě pro ně zavazuje. Neorganické sečlenění větví brněnského divadla neodstraníme než tím, že postavíme zase divadlo tam, kam patří: na výsluní doby i zájmu. Národ, který dovede zaplatit za pět let jenom na pasívu poplatků za monopoly filmů 350 miliónů Kč, musí nalézt odvahu, aby si věděl rady i s divadlem. **Jedině mimořádnost má životní oprávnění.** Tento Goethův výrok platí dodnes. Běda národu, který by si tohle zjednodušil! Jsme pro tvůrčí poslání brněnského divadla přes všechny překážky a právě pro ně. Staré divadlo nás naučilo věřit jedině v tento program.

(1934)